

655.31
(1497.11)

146

**PROBLEM
DRŽAVNE ŠTAMPARIJE
I ŠKOLSKIH KNJIGA**

1938.

Imo. br.
39899

Uvod

U ovoj brošuri objavljujemo referate, koje su podneli zastupnici štampara, knjižara, grafičara, školskih i kulturno-prosvetnih radnika na savetovanju o uredbi državne štamparije u Beogradu i o uredbi za izdavanje udžbenika, na konferenciji u Beogradu, koju je sazvaо ministar prosvete 26. februara 1938. Iz tih referata treba najšira javnost da uvidi, kako je nastala i zašto se vodi naša dugogodišnja borba protiv neprestanih pokušaja, da državna uprava istragne iz privatne privrede dve tako važne stvari, kao što su štampanje i izdavanje školskih knjiga. Uredbom o državnoj štampariji, kakva je bila pripravljena, veliki deo štamparskoga posla, koji su dosada vršile privatne štamparije, preuzela bi državna štamparija u Beogradu, koja bi svojim razmerima bila jedna od najvećih u Evropi. A uredbom o školskim knjigama bi ista državna štamparija preuzela izdavanje školskih i pomoćnih knjiga i učila, ma da prividno dopušta mogućnost, da privatno knjižarstvo može izdavati dve istovrsne knjige pored državnog izdanja. Javnost još nikada, možda, nije bila dovoljno svesna, o kako važnim pitanjima se radi u toj borbi. Pogrešno je mišljenje, da je tu u pitanju samo dobitak nekih zainteresovanih ljudi; naprotiv, ovi će referati pokazati, da je tu posredi pitanje, koje duboko zahvata u ekonomski, socijalni in kulturni život nas sviju, te da bi celina privatne privrede i kulturnoga udejstvovanja bila u živac pogodjena, ako bi se takvi planovi ostvarili.

Referati ne navode sve gradivo, koje govori protiv ostvarenja takvih planova, nego obuhvataju samo one osnove, u pogledu kojih smo svi složni, bez obzira na posebne ekonomske i kulturne prilike pojedinih pokrajina. Svaka između tih pokrajina i svako između naših važnih privrednih i kulturnih središta ima još i svoje posebne razloge, koji ponekad još jače govore protiv besmislene centralizacije štampe i izdavanja udžbenika; ali već iz ovih referata se jasno vidi, koliku bi sudbonosnu pogrešku učinila državna uprava takvim

nasilnim zahvatanjem u privatnu privredu i u organski kulturni razvoj. Jer samo privatna inicijativa, slobodna utakmica i javna kontrola su najbolje jamstvo za zdrav razvitak štamparske i izdavačke grane našega života. Svako podržavljenje otvara vrata samovolji, ograničenosti i korupciji. O tome nam svedoče iskustva sa državnim preduzećima kod nas i drugde; ona zahtevaju ogromne investicije, a redovno donose gubitak, te pružaju i suviše prilike za lično iskorišćavanje.

Ovim referatima, dakle, neka bi se svako obavestio o važnosti pitanja i uvideo njegovu dalekosežnost. Mi ovom brošuram ne želimo nikome rušiti autoritet, niti pak i kome onemogućiti konstruktivni rad u našoj državnoj upravi. Ali je naša dužnost, da osiguramo interese privatne privrede pred svakim pokušajem preterane etatizacije. Priznajemo mogućnost slobodnoga kulturnoga razvoja pod nadzorom državnih vlasti u izdavanju školskih knjiga, koje su i moraju ostati bistveni sastavni deo knjižarskoga trga. Ko bi pak školsku knjigu nasilno istrzao iz knjižarstva, taj bi mu zaista prouzrokovao strašnu štetu, koju bi osećala sva naša naučna i umetnička produkcija. A to nije i ne može biti u interesu ni koje vlade.

Zato se usudjujemo ovim referatima zamoliti najširi krugove javnosti, da budu svesni, da se tu radi o stvarima, koje bi krajnjim posledica pogadjaju i njih same u ekonomskom i kulturnom pogledu. Zato treba svi da nas pomognu u ovoj borbi za privredna i kulturna prava privatne inicijative!

Pretstavka delegata Saveza organizacija štamparskih preduzeća Jugoslavije

Gospodine Ministre!

I ako znamo, da je od projekta do definitivne uredbe prilično dalek put, a od uredbe do njenog realizovanja, bar u ovom slučaju, još dalji, ipak ovakav projekat Uredbe o uredjenju državnih štamparija, kakav je predložen na odobrenje, neobičan je i nije nikakvo čudo, da je medju vlasnicima grafičkih preduzeća, radnika i svih ostalih privrednika papirne struke, izazvao upravo paničko raspoloženje.

Projekat nove uredbe postavlja probleme i rešava ih na način, kako se to ne radi u zemljama sa demokratskim režimima. Pa i ako se iz dosadašnje privredne politike Kraljevske vlade nisu mogle ni naslutiti neke tendencije etatizovanja privrede, u borbi protiv tih tendencija, izraženih u projektu Uredbe, stekle su se odjednom sve privredne, kulturne i radničke organizacije, udruženja i komore cele Jugoslavije.

Poznato je da smo mi ovaj projekat lično umnožili i dostavili na sva merodavna mesta: Kraljevskoj vladi, Senatu i Narodnoj skupštini. Mi smo u mogućnosti da izjavimo, na ovom mestu, i to hoćemo naročito da podvučemo, da su se svi merodavni faktori složili sa našim gledištem na uredbu i u opšte na problem državnih štamparija.

Ova je Uredba, gospodine Ministre, prema tome, jedan nesporazum. Jer drugo ne može biti, pošto se je svi odriču. Šta više svi je i napadaju. I ako ne bi bio nesporazum, onda bi morao biti atak na štamparstvo, atak na celokupnu grafičku radinost, atak na postojeći privredni sistem. Medjutim mi u to ne verujemo. Ne verujemo, jer posmatramo tok stvari i nigde u našem privrednom životu ne vidimo tih tendencija. Ne verujemo, jer imamo nedvosmislene izjave protiv mešanja države u privredu. Ne verujemo, jer imamo i drugu izjavu, da je državni budžet opterećen sa nekoliko stotina miliona deficita

od svojih privrednih preduzeća i da država niti hoće, niti može, da ulazi u nove privredne eksperimente. A ne verujem konačno ni zbog toga, što to nije interes ni državni, ni nacionalni i ni u kom pogledu ne može da pretstavlja napredak.

Ozakonjenje ove Uredbe, značilo bi ozakonjenje svega onoga protiv čega se ceo privredni svet bori i čemu se bez velike nevolje ne pribegava. To bi značilo bez ikakve potrebe i u najvećoj meri birokratizovati jedno privredno preduzeće, u mesto da se postavi na komercijalnu osnovu, dirigovati mu poslove pod moraš, i putem monopolizovanja, t. j. putem prodaje dinara za banku, obezbediti mu milionski čisti dobitak. A čemu to? Da li samo zato da imamo jednu od najvećih štamparija u Evropi?

I tu pred tom ogromnom palatom gube se svi dalji vidici: posledice monopolizovanja i podržavljenja, ne preduzeća nego poslova. A sudbina privatne štamparske radinosti kao da je sasvim sporedna. Samo nepoznavanje prilika može da dovede do lakonskog rešenja ovog problema, na taj način, što se *privatnim preduzećima* ostavlja *privatni poslovi*. A koji su to privatni poslovi, koji će da zaposle 600 *jugoslovenskih štamparija*, kada one već danas stoje 50 % nezaposlene, a 80 % od ukupnog njihovog posla otpada na državne, samoupravne i školske poslove.

Ovakva uredba mogla bi se doneti na pr. za fabrike ratne industrije, koja u interesu narodne odbrane treba da je u državnim rukama. Ali čak i takve industrije u demokratskim državama nalaze se u privatnim rukama. Mi znamo da i naša Kraljevska vlada stoji na stanovištu nemešanja države u privredu, tamo gde to nije neophodno nužno. Tome je dokaz i ova naša današnja anketa. Mi želimo, i to ćemo potvrditi našim konkretnim predlozima, da se o potrebama i interesima države mora voditi računa kao i o mogućnosti postojanja i rada državnih štamparija na zdravoj komercijalnoj osnovi.

Smatramo da je pravilno shvaćen državni interes, ako se isto tako vodi računa i o prosperitetu privatnih preduzeća u koja su uloženi veliki kapitali i da se ova dva interesa dovedu u sklad. To je svrha ove ankete. Tako smo je mi shvatili i u tom smislu želimo da saradjujemo.

U ovom načelnom delu kritike, na projekat Uredbe o uredjenju državnih štamparija, mi ćemo se dotaći samo njenih principijelnih pitanja, a o detaljima same uredbe može da bude govora u specijalnoj debati.

1. Projekat Uredbe nam u svom prvom delu jasno veli, da se državnim štamparijama smatraju samo državne štamparije u Beogradu i Sarajevu, ali nam ništa ne kaže šta će da bude sa ostalih 50 štamparija državnih, banovinskih, kaznioničkih i t. d. ustanova, od kojih samo u Beogradu ima 20. Za nas je to krupno principijelno pitanje i sa tim treba da budemo na čisto, jer tih 50 štamparija nisu nastale ni iz kakve državne potrebe. A dosadašnja skupo plaćena iskustva sa apsolutno svim tim preduzećima potvrđuje i apsolutnu štetnost njihova postojanja kako za državu tako i za privatnu grafičku radinost. Tako je, primera radi, u Sarajevu, gde postoji državna štamparija, padao broj radnika u ostalim štamparijama ovako:

1. Islamska štamparija	god. 1930	16 radnika	1938	9 radnika
2. Bosanska Pošta	„ „	61 „	„ „	26 „
3. Nova Tiskara	„ „	24 „	„ „	12 „
4. Prosveta	„ „	15 „	„ „	8 „
5. Savić Risto	„ „	8 „	„ „	4 „
6. Dozet Dušan	„ „	5 „	„ „	2 „
7. Kajon Albert	„ „	9 „	„ „	4 „
8. Papo	„ „	7 „	„ „	3 „

Predlažemo zato da se sva državna preduzeća ukinu i sve što u njima valja, da se koncentriše na jednom mestu u novoj beogradskoj državnoj štampariji.

Pored nove zgrade državne štamparije koja sa investicijama treba da košta oko 200,000.000 din, finansijskim zakonom za godinu 1938/39 odobreno je Upravi državnih monopola 80,000.000 din za zidanje i obnovu štamparije državne markarnice. Znači 300 miliona din narodnog novca treba da se izveze iz zemlje za nepotrebne mašine. Šta će njoj novi milioni za nabavku mašina, kada mi znamo da se svakodnevno sretamo sa konkurencijom državne markarnice na pijaci poslova. Mi za to predlažemo, da se državna markarnica spoji sa državnom štamparijom u jedno preduzeće, a njene poslove da vodi zasebno odeljenje.

Pored državne štamparije, razumemo potrebu postojanja štamparije Ministarstva vojske i mornarice i Vojnogeografskog instituta i Zavoda za izradu novčanica.

2. Projektom Uredbe se za državne štamparije zadržavaju svi državni poslovi, sviju državnih nadležtava u zemlji, kao i štampanje i izdavanje svih školskih knjiga državnog izdanja i učila za sve vrste škola, pisanke, vežbanke, crtanke i t. d.

Ne postoje nikakvi opravdani razlozi za takvo prinudno davanje poslova državnim štamparijama, još manje za zavodjenjem bilo kakvog monopola štampanja, izdavanja i prodaje, jer, državna štamparija ima mogućnosti i uslova da postoji na bazi mnogobrojnih rezervatnih poslova Uprave državnih monopola, *koja ne mora da ima i svoju zasebnu štampariju.*

Molimo da se Uredbom tačno odrede poslovi koje će raditi državna štamparija, a ostali da se ostave slobodnoj utakmici privatnih preduzeća, na osnovu Zakona o državnom računovodstvu.

3. Smatramo da rentabilnost državnih preduzeća nije od sporednog značaja. Mi znamo da su njihova osnivanja obrazlagana uvek sa uštedama. Ali znamo i to, da je umesto ušteta nastupilo novo opterećenje državnog budžeta i šteta po državu: jer sva ta mnogobrojna preduzeća ne plaćaju nikakvih javnih dažbina, ne plaćaju nikakve kirije u državnim zgradama, nikakvih carina za uvoz carinskih predmeta iz inostranstva, ne obračunava se investirani kapital, besplatni dovoz, odvoz i t. d. Pa ipak, radeći pod takvim uslovima, cene štampanim stvarima u državnim štamparijama često ne podmiruju ni rashode za materijal i zbog toga jer očevidno *da rade sa deficitom.* Pojmljivo je, dakle, da na drugoj strani privatna preduzeća, zbog ovakve privredne politike i konkurencije državnih samoupravnih štamparija, moraju da tek vegetiraju i propadaju.

4. Državne štamparije se vode na birokratskoj, umesto na strogo komercijalnoj osnovi, a jedan od osnovnih uslova za uspešno vodjenje bilo kojeg privrednog preduzeća, jeste *pravilna kalkulacija.* A pravilna, realna kalkulacija moguća je samo onda, ako vodi računa o svim proizvodnim i ostalim elementima, koji u procesu proizvodnje dolaze u obzir.

Državna štamparija je dosada imala neki cenovnik, na osnovu kojeg je kalkulirala, ali niti je to bio realan cenovnik, a još manje je mogla biti realna kalkulacija, na bazi takvog cenovnika. Medjutim, kalkulacija nije bila ni malo važna jednom zavodu, koji u svoju čistu dobit unosi prihode od monopolisanih obrazaca i »Službenih novina«. Zbog toga nije nikakvo čudo ako državna štamparija u svome bilansu iskazuje prihode od štamparije na pr. 7,000.000 dinara. Izdavanje samo na plate uposlenog personala, osim ostalih režijskih troškova, 8,000.000 dinara, *i opet navodno čista dobit od 5 do 6,000.000 dinara.* U takvim prilikama zaista je kalkulacija suvišna.

Država je i onako, po nuždi, opterećena jednim nizom pasivnih preduzeća, koja teško padaju na njen budžet. Isto tako je opterećuju i ona njena preduzeća sa fiktivnim čistim dobitcima. Ako ne može da se oslobodi prve vrste opterećenja, ove druge vrste lako će se osloboditi. Državna štamparija treba, kao svako privatno privredno preduzeće, *da se postavi na komercijalnu osnovu:* da se optereti svim državnim dažbinama, taksama, podvozom, carinama; da u svojoj kalkulaciji između ostalog zaračunava amortizacioni procenat; da sve poslove kalkuliše na bazi jednog realnog cenovnika.

Gospodine Ministre, kod nas je ukorenjena jedna zabluda, da država ima privredna poduzeća, kojima može birokratski upravljati i pored toga što nauka ne priznaje ovaj način gazdovanja korisnim po državne interese. Ovo se pitanje raspravlja već od XV. veka, doba merkantilizma, kada su mnoge države u Evropi pomoću ovakvih preduzeća povećavale svoje dohotke. Na osnovi stečenih iskustava, ekonomisti su došli najzad do jednog zaključka, da država i samoupravna tela nisu u opšte sposobna, da rukovode privrednim preduzećima, u kojima je potrebna privatna inicijativa. Tako i prof. g. dr. Milorad Nedeljković, u svojoj knjizi: »Osnovi političke ekonomije«, kaže: »Država i opština ne mogu uspešno rukovoditi privrednim preduzećima, i to iz dva razloga: prvo, što se država i druge javne korporacije ne pokazuju dovoljno sposobne da takvim preduzećima uspešno rukovode na polju slobodne utakmice (upravnici takvih preduzeća, činovnici pod stalnom platom, nikada nemaju one zainteresovanosti za uspeh preduzeća kao privatni poduzetnici; zatim oni su službenim odnosima toliko vezani u pogledu inicijative i slobodne odluke, da se takva preduzeća vrlo tromo i vrlo teško prilagodjavaju fluktuacijama pijace), već se tada dobit takvih preduzeća postizava poglavito pritiskom koji država ili opština mogu da vrše ograničenjem ili onemogućenjem slobodne utakmice, tek kad se uvede monopol takvih preduzeća; a drugo, ako se takav pritisak ne upotrebi, usled toga takva preduzeća rade s gubitkom, a država ih opet održava, onda ona to čini na štetu svoga budžeta, na račun svojih građana, poreskih platioca, potiskujući uz to privatne poduzetnike, koji bi dotičnu proizvodnju mogli organizovati mnogo povoljnije.«

Naše državne štamparije mogu poslužiti kao školski primer za gornje navode profesora g. Nedeljkovića, dakle kako ne treba raditi i nama je palo u deo, da to u ime štampara naše zemlje naročito istaknemo.

Vrlo se često čuje, da je svejedno, da li državne štamparije naplaćuju od države skuplje ili jeftinije, jer sve to ide u državnu kasu, pa se neće izgubiti, niti će zbog toga biti štete za državu. Mi naprotiv tvrdimo da to nije jedno isto, jer se time skriva deficit koji državne štamparije na kraju godine treba da pokažu i maskiraju gubitke koje država trpi usled neplaćanja poreza, taksa i svih ostalih dažbina od strane drž. štamparija koje su svega ovog oslobođene. Proizvoljna kalkulacija omogućila je da se broj drž. štamparija bez ikakve potrebe povećava i održava, što nikako ne bi bio slučaj, da svoju rentabilnost moraju pokazivati kao i privatna preduzeća.

Mi bi mogli navoditi još primera za dokaz ovoga, ali mislimo da će dalje izlaganje biti dovoljno i ovu anomaliju da objasnimo, da nije svejedno za državu, da štamparske poslove radi u svojim štamparijama i ako su ove skuplje od privatnih.

Pored ove zablude, koja postoji za proizvoljnu kalkulaciju, koja uvek mora biti samo skuplja, a ne i jeftinija, kad je to sve jedno isto, postoji druga zabluda, da su državne štamparije rentabilne jer daju državi i izvesnog čistog prihoda od po nekoliko miliona dinara. Tako se u obrazloženju projekta Uredbe o državnim štamparijama kaže: »Državna štamparija u Beogradu daje državi čistog viška prihoda nekoliko miliona dinara godišnje. Pored svih teškoća sa kojima se bori ona je ipak uspela da posle rata preda državi viška prihoda nad rashodom oko 100 miliona dinara u gotovom novcu. Medjutim prihodi bi bili znatno veći da pojedine državne ustanove ne poveravaju privatnim štamparima izradu štampanica za svoju potrebu«. Ako se ovo tvrdjenje uzme dobronamerno, onda pretstavlja nepoznavanje same stvari, u protivnom teško može da izdrži kritiku, ali je u svakom slučaju zlo koje treba lečiti u interesu i državnih interesa i privatnih poduzetnika.

Da ovo i dokažemo. Uzećemo zvaničan bilanc državne štamparije u Beogradu za godinu 1935 i 1936. Iz ovoga se bilansa vidi da rashodi iznose 22,462.568 dinara, a prihodi 28,271.576 dinara. Prema ovome čist je prihod 5,809.007 dinara. Iz ovog bilansa vidimo, da je država platila sama sebi 4,674.296 dinara za štampanje zvaničnih oglasa. Kada se ima na umu da za ovo nije bilo nikakve stvarne potrebe, jer je i sama pretplata više nego dovoljna za izdavanje »Službenih novina«, onda je jasno, da državi nije dat nikakav čist prihod, već bez potrebe naplaćena suma za štampanje zvaničnih oglasa. Ostala bi od čistog prihoda još jedna suma od 1,134.702 dinara. Da vidimo da li je i ovo kakav čist stvaran

prihod. Iz bilansa vidimo da je od prodaje monopolisanih predmeta dobiveno u ovoj budžetskoj godini 13,129.698 dinara, ne znamo zašto nije izdvojena suma koštanja prerade i monopolska taksa za ove predmete, pošto su ove dve pozicije potpuno raznorodne, jer da je ovakav bilans pokazala državna markarnica, izašlo bi da privredjuje državi ne milione već milijarde. Izrada štampanih predmeta prestavlja proizvodnju, dok je monopol jedna vrsta državnih prihoda, koji sa radom državne štamparije nema apsolutno nikakve veze. Pretpostavimo najbolji slučaj, da monopolske takse iznose samo 50% od gornje sume, onda izlazi, da je na ime monopola naplaćeno 6,564.849 dinara. Pitanje je sada gde je ovaj državni prihod, koji bi država mogla da ima bez državne štamparije? Uzmimo, da je država primila na ime čistog prihoda 1,134.702 dinača, opet se moramo pitati gde je ostatak od gornje sume naplaćene na ime monopola, dakle gde je suma od 5,430.147 dinara? Ovo je čist deficit državne štamparije u Beogradu za godinu 1935 i 1936. Ali ni ovo nije celokupan deficit. Treba imati na umu da u bilansu postoji stavka: prodaja izradjev. predmeta u iznosu od 5,326.013 dinara. U ovu sumu ulazi proizvoljna kalkulacija, pa neka je ona samo 20% skuplja od cena privatnih štamparija (a iz iskustva znamo da je i mnogo veća), onda to iznosi 1,065.202 dinara, koju sumu treba dodati nadjenom deficitu, pa će deficit iznositi 6,495.349 dinara. Pa i ovo nije potpun deficit, jer i ovoj sumi treba dodati gubitak koji bi se pokazao kad bi državna štamparija navela i kiriju, jer se u lokalnu, ma to bio i državni, ne može sedeti besplatno. Da je navela i amortizaciju svih postrojenja i materijala, da je plaćala porez, takse i druge namete, koje plaćaju privatna preduzeća, onda bi se ovaj deficit mogao popeti na veću sumu najmanje na 8 miliona dinara, a to nije suma koju naša država može tako lako omalovaževati.

Mogla bi nam se učiniti primedba, kako smo jednostavno brisali sumu u 4,674.295 dinara, koliko je država platila za štampanje zvaničnih oglasa, te je potrebno ovo i objasniti. Iz bilansa se vidi, da je na ime pretplate na »Službene novine« primljeno 2,372.466 dinara. Kad se ovoj sumi doda gornja suma primljena od države za štampanje zvaničnih oglasa, kao još i suma za štampanje privatnih oglasa u iznosu od 833.123 dinara izlazi, da je celokupan prihod »Službenih novina« 7,879.884 dinara. Iz bilansa se ne vidi koliki je rashod i mi ćemo isti izvesti prema našoj kalkulaciji. Državna štamparija štampa »Službene novine« u 6000 primeraka dnevno (izuzev

nedelje i praznika) redovno na 8 strana. Pošto daje često i dodatke, uzmimo radi lakšeg računa da izlazi na 16 strana. Hartija, slog i štampa za ovih 6000 primeraka iznosi prema privatnoj kalkulaciji 4500 dinara, što za godinu dana iznosi 1,350.000 dinara. Neka troškovi uredništva i administracije iznesu po 50.000 dinara mesečno, što računamo da nije malo, onda je ukupno koštanje oko milion dinara godišnje. Kad se ima na umu da se na ime privatnih oglasa naplati 833.123 dinara, onda nikako ne razumemo, zašto se od države naplaćuje onolika suma, za štampanje oglasa? Da li samo zato, da bi se moglo reći, da je državna štamparija rentabilna? Moramo ovde naročito naglasiti, da bi svaki štampar pristao da po gornjoj kalkulaciji primi štampanje »Službenih novina« i država ne samo što bi besplatno štampala svoje zvanične oglase, već bi mogla za datu koncesiju dobiti najmanje 500.000 dinara godišnjeg čistog prihoda, što sa štampanjem oglasa iznosi skoro 5,500.000 dinara. Ako se ovoj sumi doda i monopol od koga država sada nema nikakve koristi, onda je jasno, kolike bi koristi imala država od ukidanja ovakvih državnih štamparija, kakve sada postoje, jer sve ovo što smo rekli za državnu štampariju u Beogradu, vredi i za sve ostale državne štamparije u zemlji.

Medjutim mi nemamo nameru, da negiramo potrebu državne štamparije, ali imamo prava da tražimo da se one reduciraju i prilagode na prvom mestu državnim interesima, jer će tada rad državne štamparije biti u skladu i sa interesima privatnih štamparskih preduzeća, a to će biti samo onda, ako se bude radilo po načelima privatnog gazdinstva, kako to nauka zahteva. Kada državna štamparija bude vodila računa o interesima države, neće doći u sukob ni sa interesima privatnih preduzeća, ni sa interesima radnika, izdavača, sa piscima i svima kulturnim radnicima, koji imaju prava to od svoje države tražiti, pošto ispunjavaju sve obaveze, koje im država stavlja u dužnost.

Državna štamparija ima široko polje rada, te nema nikakve potrebe za konkurentskom borbom, koja vodi uništenju privatnih štamparskih preduzeća, a koju borbu činovnici iz državnih štamparija ne bi nikada vodili, kada bi eksperimentisanje išlo na njihov, umesto na državni račun, koji se prikrija fiktivnim prihodima.

Mi dakle ne osporavamo potrebu državne štamparije, samo tražimo, da se tačno odredi njezin cilj, kako ne bi bilo štete ni za državne ni za privatne interese, t. j.:

1. da li državna štamparija treba da bude kulturno reprezentativna ustanova, ili
2. da bude čisto komercijalno preduzeće, koje će državi donositi stvarnih prihoda.

U prvom slučaju, one treba da stoje pod Ministarstvom prosvete, u drugom pak slučaju pod Ministarstvom trgovine i industrije ili pod Ministarstvom finansija.

Mi ne tražimo ništa što bi bilo protivno državnim i opštim interesima, ali se ne možemo složiti sa gledištima izradjenim u obrazloženjima, kada se doslovno kaže i ovo: »u celom svetu (ovo je apsolutna netačnost) državne štamparije rade isključivo za državu, ne dajući u opšte mogućnosti privatnim štamparijama, da ma šta izradjuju za državnu potrebu«, a ne kaže se u isto vreme, ko će državi plaćati poreze, takse i ostale dažbine, da bi državne štamparije, ovakve kakve su, mogle praviti milionske deficite, pokrivaajući ih monopolima, proizvoljnim kalkulacijama, neplaćanjem poreza i taksa i dr. što je sve uskraćeno privatnim štamparijama i privatnim preduzetnicima.

Pretstavka delegata Saveza knjižara i izdavača u Jugoslaviji

Gospodine Ministre!

Knjižarima izdavačima učinjena je čast i data dužnost, da još jednom kažu reč po pitanjima knjige i o svima posledicama koje izrada i izdavanje knjiga izazivaju u privrednom svetu.

Ovoga puta ta su pitanja naročito aktuelna, jer su u vezi sa nacrtom uredbe o uredjenju državnih štamparija. Uredba predviđa reorganizaciju i proširenje rada državne grafike, pa je za to potrebno široko otvoriti oči, da ogromne državne investicije ne budu uzaludne, a i da privredni krugovi gradjanstva ne pretrpe štetu veću od eventualne koristi državnih štamparija. Dva su gledišta danas u svetskoj privredi: jedno je etatičko koje monopolizacijom i nacionalizovanjem preduzeća hoće da država kao jedini kapitalista vuče neposrednu korist iz privrede, i drugo, liberalno, koje dopušta gradjanima da što više unaprede privredu i da posrednim putem pomoću poreza i taksa sudeluju u državnim prihodima. Iza etatizma stoji birokracija, ravnodušna i bez inicijative, na teretu platnih

spiskova; iza privrednog liberalizma stoje privrednici koji sve svoje snage ulažu da postignu uspeh, jer njihov dobitak zavisi od njihove inicijative i rada.

Naša država, i po strukturi svojoj i po tradicijama političkim i društvenim i po programu današnje Kraljevske vlade, pripada zemljama liberalnog privrednog sistema; naročito od dolaska na vlast Dr. M. M. Stojadinovića, privredni polet, koji je očevidan, rezultira baš iz toga načela.

Zato mi smatramo da je ova uredba jedan nesporazum, jer nije u skladu sa našom privrednom politikom i tradicijama koje vladaju u našoj privredi.

Još od prvih početaka našeg državnog života, još pre 100 i više godina, bivša Srbija je davala najveće mogućnosti našim privrednicima, jer je stajala na gledištu da će državna kasa biti samo onda puna, kad budu pune privredne kase. Otuda su u zemlju prizivani i povlašćeni i strani podanici da otvore pivare, fabrike, radionice i rudnike. Tako je državna mudrost dopustila nekadašnjemu knjižaru Valohu da dodje iz Česke i da otvori uz državnu štampariju svoju knjižaru ne kao državnu ustanovu, nego kao privatno preduzeće. Knjižara Valožića kroz čitav XIX. vek sjajno je vršila tu misiju i kao povlašćena knjižara odnegovala je mnoge knjižare i izdavače, stvarajući iz njih ne birokrate nego svesne i sposobne pregaoce. Srpska država je mogla otvoriti i državnu knjižaru pored štamparije, ali to ni jednom od merodavnih faktora do danas nije padalo na um, zato što su shvatili značaj izdavačkog rada u našem narodu. Od prvih dana teškoga života malene Srbije knjižari i izdavači su davali časno i odano svoj obol za kulturni i nacionalni razvitak i taj obol nije bio mali. Iz dana u dan oni sa svih strana primaju molbe i apele za poklon u knjigama, seoske, sokolske, školske knjižnice i gradske čitaonice iz cele zemlje, pa čak i naši naseljenci iz Amerike obraćaju se našim izdavačima i oni su do sad stotine hiljada primeraka poklonili narodu.

Uzmimo samo za primer jedno naše preduzeće koje je za poslednje 4 godine poklonilo o Vidovdanu pola miliona dinara u knjigama, a pored toga preduzeće svaki dan šalje knjige besplatno knjižnicama i kulturnim ustanovama od Ohridskog jezera do Subotice, od Maribora do Bele Crkve. Isti je slučaj i sa drugim izdavačima. Svaki prema svojoj moći daje ne samo što može nego i preko toga, zato možemo da upitamo: da li još koji privredni stalež može da se podiči ovakvom nesebičnom, kulturnom i humanom

akcijom kao naš. I to sve biva da nezna levica šta daje desnica. Nikad ni jedna reč javne zahvalnosti ni priznanja nije zato upućena našim izdavačima. Jedini časni izuzetak je priznanje gospodina Ministra prosvete B. Maksimovića od 5. avgusta 1930 (P. broj 18.573) impresioniranog ogromnim poklonom preduzeća Geca Kon a d. za američke Jugoslovane, poklonom knjiga u vrednosti od 100.000 dinara. Gosp. Ministar je u aktu izjavio da će ovaj poklon u američkom hramu nauke dostojno predstavljati našu kulturu i ostati za uvek dokaz »našeg rodoljubivog osećanja«. Inače od nas se uvek samo traži, ali nam se za uzvrat svakom prilikom koči razvitak. I ovih dana Ministarstvo prosvete traži nam knjige na poklon za jednu biblioteku u inostranstvu dok u isto vreme staro »Ustrojenje praviteljstvene knjigopečatne« od 1861. godine proširuje u jednu uredbu opasnih razmera i kompetencija. Uredba propisuje da će državna štamparija izdavati »sve udžbenike i učila državnog izdanja za sve vrste škola« (čl. 3, a); »da će državna izdanja zakona, uredba, i pravilnika biti jedina autentična« (čl. 4 pod I.); »da sve državne ustanove moraju svoje poslove davati na izradu državnim štamparijama« (čl. 7); »da će se prodaja državnih izdanja vršiti preko državnih prodavnica ili ovlašćenih velikoprodavaca koji polože kauciju od najmanje 100.000 dinara« (čl. 14 i 15). Ovo su propisi koji najviše tangiraju privatnu privredu.

Član 30 o izdavanju udžbenika i ako izrekom ne propisuje monopolizaciju državnih udžbenika, otvara vrata njenom pro vodjenju. Kolika je pak šteta od monopola udžbenika i koliko će on smetati našem kulturnom i privrednom razvitku, videlo se već iz dokumentovanih napisa mnogih stručnjaka, a koliko je to nemoguće izvesti iz razloga političkih i tehničkih, vidi se po tome što je toliko razglašeni konkurs odložen ad kalendas graecas. Sve se slomilo na knjižarima i štamparima koji su pod Damoklovim mačem toga konkursa prestali da izdaju i štampaju knjige te tako smanjili i svoju zaradu i porez državi. Isto tako pisci, koji su podneli knjige na konkurs, pretrpeli su štetu zbog odugovlačenja i odlaganja konkursa. Zato se nadamo da monopolizacije udžbenika neće ni biti, nego, na protiv, očekujemo od Kraljevske vlade da uopšte ukine državna izdanja udžbenika. Nekad, u maloj i privredno slaboj Srbiji iz sredine 19 veka, bilo je mudro što je državna štamparija izdavala udžbenike, često i na svoju štetu, jer privatnih izdavača dugo nije bilo. Ali danas bio bi greh i protivno interesima i privrede i pojedinih naših krajeva da udžbenici budu

monopolisani i unifikovani. Tvrdimo kao stručnjaci da bi udžbenici, ostavljeni potpuno privatnoj inicijativi izdavača širom zemlje doneli posrednim načinom kroz porez i kroz oživljenje privrede i industrije skopčane s knjigom više prihoda nego u državnoj režiji.

Još više je za kritiku odredba da državne ustanove moraju svoje poslove davati samo državnim štamparijama. Iz iskustva znamo da državne štamparije imaju mnogo veću režiju nego privatne, i da su zato skupe. Cene državnih štamparija skuplje su za 50% pa i 100% od privatnih. Ako jedno državno nadleštvo može da uštedi 100% na svojim štamparijama, zašto da to ne učini? Cena sloga u 8° danas se kreće u privatnim štamparijama od 350 do 700 dinara po tabaku. Da li je to cena u drž. štamparijama? Ne! Isti je slučaj i u cinkografiji. Dok 1 cm² klišeja u privatnim cinkografijama staje 30—40 para, u drž. štampariji kreće se oko 80 para.

Poslednja uredba koja tangira privatnu privredu u čl. 14 i 15 takodjer je štetna. Monopolisani artikli po pravilu pružaju malu zaradu svojim prodavaocima, a veliku zaradu državi. U našem slučaju država nam je i tu malu zaradu otežavala, stvarajući svoje državne knjižarnice, a privatnim koncesionarima propisujući kaucije od najmanje 100.000 dinara. Sve je to tako neizvodljivo, da će ako se postupi po ovoj uredbi neminovno nastati ove posledice:

1. Investicije i osoblje državnih štamparija biće povećani nekoliko puta, što će izazvati još veću režiju i birokratizaciju ovih ustanova.

2. Državni prihod ovih ustanova biće fiktivan, jer će proizilaziti iz cena koja će plaćati državna nadleštva za svoje poslove iznad normalnih cena na tržištu, što znači da će pojedina nadleštva povećati svoj budžet za štampanje publikacija. Tako će se na njihovoj strani povećati rashod, da bi se načinio prihod državnoj štampariji.

3. Neminovno će podbaciti poreski prihod od štamparija, knjižarnica, izdavača, knjigovezaca, fabrikanta, prodavaoca hartije i drugih privrednika koji su u vezi sa knjigom.

4. Javiće se besposlica u redovima radnika i nameštenika u ovim granama privrede i industrije.

5. Izdavači koji su prihodom od udžbenika i drugih knjiga, koje sada hoće da im uzme državna štamparija, izdavali naučne, beletristične i druge knjige korisne za naše društvo, nacionalnu kulturu i vaspitanje u duhu rodoljublja, moraće lišeni zarada da obustave ili smanje izdavački posao u tolikoj meri, da će se to osetiti u javnom životu zemlje i u jugoslovenskoj književnosti.

Koliko ovaj poslednji navod može biti od štete najbolji je dokaz činjenica, da je izdavačko preduzeće Geca Kon a. d. pre govora o državnoj inicijativi po pitanju knjiga izdavalo mnogo više nego docnije. Tako je 1930 izdalo 203 knjige, 1931 — 233, 1932 — 241; a docnije sve manje da u godinama konkursa 1935 spadne na 149, 1936 na 125 a 1937 na 102 knjige! I to sve zato što se smanjio prihod od knjiga koje se lako prodaju, a to su u prvom redu udžbenici, te se nisu mogli izdavati u ranijem broju ostale knjige iz kojih se investirani novac teško i polako izvlači.

Iz svega gore izloženog jasno je da će se ovakav nacrt Uredbe o uređenju državnih štamparija, ako se ozakoni, doneti velike štete i državnom prihodu i privrednicima oko knjige.

Uvereni smo da povlačenje Uredbe može doneti koristi našoj zemlji, privredi i kulturi, a to je cilj svake zakonodavne vlasti, pa se nadamo, da će i sadašnja vlada izići u susret našim skromnim zahtevima u toliko pre, što i njena privredna politika forsira na načelu ekonomskog liberalizma. Za tačnost naših tvrdjenja navodimo pre svega bilans državne štamparije koji je analizao Savez vlasnika štamparija; iz toga bilansa vidi se da državna štamparija i sa sadašnjim relativno skromnim uređenjem radi sa velikim gubicima. Uporedno s tim navodimo da su dvanajst izdavača u našoj Kraljevini dali

piscima na ime honorara oko	Din	32,000.000.—
štamparima	„	21,000.000.—
knjigovezcima	„	9,000.000.—
za hartiju	„	21,960.000.—
u ime plate personalu	„	18,000.000.—
provizija agentima	„	2,600.000.—
za oglase i reklamu	„	5,550.000.—
za kiriju	„	15,000.000.—

Po ovom se vidi da je 12 izdavača dalo Din 125,110.000.— privredi i tim omogućilo da privreda normalno pulsira. Sem toga državi je dato u ime poreze Din 6,000.000.— za taksene marke oko „ 4,800.000.— za poštarinu oko „ 12,600.000.— za carinu „ 3,200.000.— bolesničkoj blagajni „ 150.000.— službeničkog poreza „ 830.000.— što znači da samo ova svota koju je direktno dalo državi samo dvanajst izdavača iznosi Din 27,580.000.—

a to je nekoliko puta više nego što država može i pod najboljim uslovima za sebe da privredi.

Mi smo ovde naveli samo dvanajst najvećih izdavača, ali je ne manji udeo i drugih manjih izdavača u državnim prihodima. Pa ipak samo njima, jugoslovenskim izdavačima i drugim privrednicima oko knjige koji su protokolisali svoje firme i ne izbegavaju svojim obavezama, samo njima se kopa grob, a ne ometaju se razna društva, zadruge i pisci koji sami izdaju svoja dela, ne plaćajući za to caru carevo. Njihovi prihodi ne samo što se ne oporezivaju, nego se često još i oslobadjaju čak i posrednih nameta, taksa i t. d.

Zato još jednom ponavljamo da će neizmerne štete naneti ne samo našem kulturnom i privrednom životu, nego i državnom fiskusu ova uredba i zakon o udžbenicima koji navešćuje uništenje svih ranije štampanih udžbenika privatnog izdanja u slučaju monopolizacije. Umesto eventualnog otkupa preostalih udžbenika koji su još u važnosti, predvidja se njihovo likvidiranje bez ikakve oštete izdavačima.

To znači potpuno materijalno uništenje celokupne izdavačke, grafičke i papirne industrije, kao i pisaca.

Kako je privreda u svome razviću strogo povezana, to znači da će izdavači biti u nemogućnosti da odgovore obavezama. A to opet povlači automatski propadanje grafičke radinosti, papirne i mašinske industrije, neplaćanje zarade radnom osoblju i t. d.

Knjižari-izdavači misle da su ovo tako ozbiljni razlozi, da Kraljevska vlada treba da postupi po njima i uredbu tako izmeni kako će ona odgovarati kulturnom i nacionalnom napretku, kao i privrednim interesima zemlje.

Pretstavka delegata Saveza grafičkih radnika Jugoslavije

Gospodine Ministre!

Nacrt uredbe o uredjenju državnih štamparija Kraljevine Jugoslavije pogadja direktno i indirektno grafičko radništvo koje je zaposleno u štamparskim, litografskim i knjigovezačkim poduze-

ćima kao i u onima koja su u vezi sa štamparskom strukom, te štamparskim produktima.

Nacrt uredbe predvidja da državna štamparija u Beogradu treba da bude jedno od najvećih poduzeća te vrste u cijeloj Evropi. Ako bismo polazili sa stajališta, da je sadanja državna štamparija tehnički prilično zaostala, da radi sa starim postrojenjem koje više ne odgovara modernom mehanizmu, onda mi grafički radnici ne bi imali ništa tome da primjetimo, jer u načelu nikada nismo zauzeli stajalište protiv uvodjenja modernih tekovina u grafička preduzeća. Ali pošto je moderniziranje vezano uz objašnjenje o tome, kako kod nas treba da postoji najveća državna štamparija u cijeloj Evropi, a s time je povezano u nacrtu i monopoliziranje štampanja i izdavanja svih štamparskih potreba za sva državna nadležstva u celoj zemlji, to moraju grafički radnici izraziti svoju veliku bojazan, da će na taj način velika bijeda, koja pritište grafičko radništvo već više od 10 godina, biti još znatno povećana.

Tu našu tvrdnju želimo da potkrijepimo sledećim: Savez grafičkih radnika je jedina organizacija svega grafičkog radništva u našoj zemlji. Statistika, koju ovaj savez vodi, pokazuje da je od toga broja stalno na spisku nezaposlenih preko 32%, a bilo je vrijeme kada je ta cifra dosegla i 37%. To je općeniti prosjek, dok u nekim pokrajinama dosiže nezaposlenost i do 50%. Šta znači ta velika cifra, nije nužno posebno objašnjavati. Samo je nužno jasnoće radi naglasiti, da su grafički radnici preuzeli na sebe ogromne terete, kako bi uz mogli nezaposlenima za vrijeme trajanja velike i dugotrajne nazaposlenosti osigurati barem kakovo takovo životarenje. Teret kojeg snose grafički radnici iznosi preko 20% od zarade. Za dokaz mi ćemo iznijeti samo nekoliko cifara o tome, iz našeg saveznog izvještaja za godinu 1931/36. Grafičko radništvo u tome je razdoblju od 6 godina uplatilo na prinosima dinara 54,803.643·50, ili prosječno godišnje dinara 9,133.940·50, dok je na razne potpore izdano u tom razdoblju ukupno Din 49,384.209·94 ili prosječno Din 8,230.701·65. Samo na pomaganje neuposlenih izdano je u tom razdoblju Din 34,144.252·50 ili prosječno godišnje Din 5,690.708·90, za pomaganje iznemoglih starih radnika Din 10,168.578—, za pomaganje bolesnih članova Din 3,213.732·75. Veličinu snažanja tih tereta videti ćemo iz činjenice da ih snosi oko 5500 osoba, od kojih je stalno 32% nezaposlenih.

Ali rad nije ograničen samo na pitanje materijalne potpore i zaštite, već naš stalež vodi brigu i o stručnom, te općem organizo-

vanju grafičkih radnika i to putem štampe i putem raznih stručnih tečajeva. U tu svrhu troše se također velike svote, prosečno godišnje oko 300.000 dinara.

Dakle grafički radnici, preuzevši na sebe onu ulogu koju bi morala cela društvena zajednica da primi na sebe, žrtvuje od svoje i onako nezavidne zarade veliki dio. Danas gro kvalificiranih grafičkih radnika ima platu od prosečno 600 dinara tjedno, i to samo u većim gradovima, dok u manjim gradovima prosjek kvalificiranih radnika iznosi 450 dinara. Pomoćno radništvo međutim koje sačinjava oko 50% od ukupnog broja pripadnika struke, a koje isto tako podnosi srazmeran dio tih velikih tereta ima prosječnu platu od 250 dinara nedeljno. Oni dakle sa moralnim pravom ističu da su stvaranjem jedne velike moderne štamparije, koja će biti snabdevena sa najmodernijim postrojenjem, — a drugojačije nije ni moguće zamisliti tu novu, veliku, najveću u cijeloj Evropi, štampariju, — jer bez modernih strojeva i posvemašnje mehanizacije ne bi bila kadra izvršiti ni deseti dio onoga posla što joj je namjenjeno u nacrtu Uredbe, — u velikoj mjeri ugroženi interesi grafičkog radništva.

Primjera radi moramo navesti slijedeće: Općenito je poznato da jedan slagачi stroj čini suvišnim barem tri radnika, ručna slagara. Dakle posao koji bi morali obavljati najmanje 4 radnika, u koji bi uzevši u obzir samo plate koje su ustanovljene po kolektivnom ugovoru, a koje iznose sada 570 dinara tjedno, što za 4 radnika čini 2280 dinara tjedno, izradjuje jedan radnik, čija plata po kolektivnom ugovoru iznosi 620 dinara, dok u prosjeku iznosi 750 dinara. Ušteda je dakle na radnoj 1530 dinara. Režija za održavanje slagачeg stroja i amortizaciju nikako ne dosiže tu razliku u plati kroz nedelju dana, jer se gotovo u 100% slučajeva stroj zaposluje barem kroz dvije smene (šihthe) a samim tim se brže amortizira, a i režijski su troškovi znatno manji. Drugi primjer: Jedan rotacioni stroj koji izbacuje na sat — minimalno 10.000 primeraka štampanih, čini suvišnim kroz radno vreme od 8 sati dnevno četiri strojara i pet ulagačica, jer se na flahstroju na kojem ulaže ulagačica, za taj posao treba barem 5 radnika i 5 ulagačica, dok na jednoj rotaciji taj posao ako nije većeg obima od 16 stranica srednjeg formata obavlja jedan jedini strojar, ulagačica više u opšte ne dolazi u obzir. Isto je tako sa ručnim slogom. Moderna stereotipija omogućava da se od jednog sloga odlije ploča koliko god želite, i te se ploče onda štampanju i od vremena na vreme mijenjaju. Prednost tih ploča je

još i u tome, što ako se radi o manjoj nakladi, mogu da se sprema i kod ponovne narudžbe mogu se upotrijebiti bez da se slog mora slagati. I tako bi redom mogli nizati efekat modernog postrojenja, koje u krajnjoj konsekvenci čini suvišnim ručnu radnu snagu kao i pomoćnu radnu snagu, koja bi kod zanatskog načina proizvodnje mogla biti zaposlena.

Mi slobodno podvlačimo da je usljed mehanizacije grafičke industrije ispala iz rada barem jedna polovina stalno nezaposlenih, unatoč toga što se je prosperitet povećao. Jedna četvrtina koja se nalazi nezaposlena žrtva je današnjeg izuzetnog režima o štampi, a tek jedna četvrtina je žrtva ekonomske krize.

Pored ovih momenata važno je istaći i to, da li je uopšte mudro, sa političkog i nacionalno-ekonomskog stajališta, koncentrisati sve štampane stvari u jednoj jedinoj državnoj štampariji, jer sarajevskoj štampariji je i tako data samo sporedna uloga. Uvjerenja smo da nije mudro takvo nastojanje provesti, jer ono će neminovno u većoj meri izazvati nezadovoljstvo ne samo u redovima koji su s time izravno pogodjeni, već i u javnosti, u svim krugovima, kako političkim tako i privrednim. To će se smatrati kao neopravdana ataka na interese pojedinih pokrajina, a mi mislimo da to ne može biti intencija Kraljevske vlade.

Ali ne samo to, već treba da podjemo i dalje u ispitivanju situacije koju imademo gledom na državna grafička poduzeća. Po tom pitanju već je održana jedna anketa i to koncem 1930 godine na inicijativu našeg saveza po rukovodstvu Centralnog sekretarijata Radničkih komora. Na toj anketi ustanovljeno je da imademo jedan veliki broj raznih državnih grafičkih poduzeća. Podvučeno je tim povodom sve što je bilo nužno, i rezultati rada te ankete dostavljeni su svim nadležnim gg. ministrima. Ali od onda se situacija umesto poboljšala samo još više pogoršala. Od onda su otvorena nova poduzeća u resorima raznih ministarstva. Čemu ona imadu da služe ne želimo ispitivati. Mi hoćemo samo konstatovati da se otvaranjem tih i takvih poduzeća nanosi velika šteta privatnoj grafičkoj privredi a time i grafičkom radništvu. Jer u mnogim od tih poduzeća nisu zaposleni stručno kvalifikovani radnici pod uslovima koji bi trebali da važe i za ta poduzeća, na ime pod uslovima koji proizlaze iz kolektivnog ugovora utanačenog izmedju radnika i poslodavaca, a koji je kolektivni ugovor najbolji regulator ne samo medjusobnih odnosa izmedju radnika i poslodavaca već i medju poslodavcima samima, jer na osnovu tog kolektivnog ugovora pruža

se svim solidnim poslodavcima sigurna baza za kalkulaciju i održavanje svoga poduzeća na nužnoj visini. Dakle takva državna poduzeća vrše dvostruku konkurenciju. S jedne strane radnicima, jer zaposluju nestručna lica, — a u neka vojna poduzeća detaširaju se vojnici na rad umesto da služe u kadru, — a s druge strane poslodavcima, jer im oduzimaju mogućnost rada odnosno zaposlanje svoga kapaciteta.

Osim toga što imademo jedan čitav niz grafičkih poduzeća u raznim resorima, imademo nekoliko takvih i u kaznionicama. Mi ćemo se još vratiti na ta pitanja i statistički prikazati sve što je s time u vezi. Ovdje hoćemo samo načelno da govorimo o štetnosti takvih poduzeća i po državne i po privatne interese. Ne mislimo da idemo tako daleko da kažemo da će svaki kažnjenik koji se izučava u štamparskoj veštini u kaznionicama, kada izadje na slobodu posle izdržane kazne biti falsifikator raznih državnih vrednota, ma da je bilo takvih slučajeva, pa se stoga na osnovu iskustva mora tražiti, da se obustavi izučavanje u kaznionicama, da se tako spriječi zlo koje — usljed nemogućnosti plasiranja takvih nesretnika — može da proizlazi. Najzad treba reći da po pozitivnim zakonima stručni posao može da vrši samo stručno osposobljeno lice. Štamparska je radinost koncesionirana, a sam taj fakat jasno govori o tome, da je namjera zakonodavca bila dati potreban značaj toj radinosti. Samo koncesioniranje već isključuje mogućnost bavljenja tom strukom licima koja nemaju svih formalnih i moralnih kvalifikacija. Ako neko hoće da bude samostalan, nije dosta da je izučio zanat, da je položio pomoćniški ispit, pa zatim majstorski, već je nužno da ishodi posebno ovlaštenje od mjerodavnih vlasti da može otvoriti štampariju. Kako će takav jedan nesretnik, koji nije propisno po zakonu učio zanat i nema položenog pomoćničkog ispita a još manje majstorskog, pa da i raspolaže recimo sa potrebitim kapitalom — postati majstor? Ko će biti voljan od poslodavaca da takvog čovjeka, koji učio zanat u kaznionici i koji je veoma manjkavo stručno osposobljen, uzme u posao i da li će mu nadležna vlast izdati ovlaštenje za otvaranje radnje. Sumnjamo da će se takav poslodavac naći, i to je i razumljivo. Danas se od stručnog radnika traži visoka kvalifikacija, jer tehnika ide svojim putem naprijed; sve se to veći zahtjevi stavljaju na izradu štamparskih produkata a isto tako i na izradjevine knjigovezačke, a tome ti nesretnici koji su učili u kaznionicama nisu dorasli.

Najzad ako će se zakonski propisi deregirati u pogledu sticanja stručne kvalifikacije, onda to povlači sa sobom jedan neopisivi kaos, što međutim ne može biti u interesu državne zajednice.

Ako dakle hoćemo da povučemo logički zaključak iz ove situacije, kako smo ju prikazali, onda iz toga rezultira sledeće:

1. Državna grafička poduzeća ne mogu ni u jednom slučaju da budu organizovana na bazi konkurencije privatnim poduzećima.

2. Državna grafička poduzeća ne mogu, što se tiče radnih uslova zaposlenog radništva, imati slabije uslove rada no što imaju radnici u privatnim poduzećima u kojima je uveden kolektivni ugovor, utanačen između radničke i poslodavačke organizacije.

3. Ukidanje svih suvišnih državnih poduzeća koja se nalaze u raznim resorima kako civilnim tako i vojnim.

4. Državna grafička poduzeća da izradjuju samo one poslove koji su rezervatnog značaja, a sve ostalo da se nabavi u privatnim poduzećima putem javnog natjecaja.

5. Odbaciti svako monopoliziranje tiskanica odnosno štamparskih produkata, a nabavka da se vrši u onoj pokrajini u kojoj se nalazi odnosno nadležstvo i da se tako otkloni favoriziranje jedne pokrajine nad drugom.

6. Obustava izučavanja učenika u svim državnim grafičkim poduzećima.

7. Ukidanje svih kaznioničkih štamparija, knjigoveznica kao i likvidacija ovakovih radionica u popravilištima.

Posebno poglavlje čini pitanje grafičke škole. Nacrt uredbe predviđa da se pri državnoj štampariji osniva grafička škola u koju će se primati dječaci da izuče zanat. Šta je intencija toga? Neka nam bude dopušteno da kažemo naše uvjerenje po tome. Državna štamparija u Beogradu imade sada 37 učenika grafičke struke (slagara, strojara, litografa, knjigovezaca i t. d.). Međutim uredba o srazmjeru broja učenika propisuje da jedno poduzeće može imati najviše 4 učenika. I sada, po našem uvjerenju, pošto će u budućnosti državna štamparija imati veći broj učenika od 4, treba na drugi način mimoći Uredbu u srazmjeru broja učenika i u školi izučavati novu radnu snagu kada već nije moguće u radionici. Protiv toga moraju grafički radnici da ulože svoj protest, jer to znači da se i nadalje želi zadržavati jedan sistem koji nanosi velike štete grafičkim radnicima. Dok je kolektivnim ugovorom pitanje učenika točno regulisano i učinjeno najveće ograničenje u potpunom sporazumu sa poslodavcima, koji su uvažili veoma težak

položaj grafičkog radništva i permanentnu nezaposlenost, dotle se sa strane države odnosno njenog poduzeća želi povećati taj broj nezaposlenih i time bijedu znatno proširiti. Da li je potrebno danas kada imate preko 1000 stručno kvalifikovanih radnika nezaposlenih u našoj zemlji a zaposleno je svega oko 3000 stručnih radnika, broj još povećati, a time dovesti u pitanje mogućnost da savez i dalje vrši sve one zadatke koje je preuzeo na sebe spram svih članova? I postavlja se pitanje da li će svi ti novi radnici, koji će se tako u toj školi izučiti, moći da se plasiraju u struci? Mi slobodno kažemo: da ne! Jer ako bi se to sve provelo što je predviđeno u nacrtu Uredbe, onda bi se članstvu nametale nove, nesrazmjerno teške terete, koje obzirom na prilike više ne bi bili u stanju podnijeti.

Pored toga je još jedan važan momenat na koji moramo s time u vezi ukazati. Po spisku plata, koje važe u državnoj štampariji u Beogradu, mladi stručni radnici dobijaju mjesečno 1200 dinara uz odbitak 4%, dok u privatnim poduzećima njihova plata u prvoj godini po položenom pomoćničkom ispitu iznosi 485 dinara nedeljno ili oko 2100 dinara mjesečno. Nama se čini da tu leži jedan od uzroka stvaranja grafičke škole i izučavanja novog naraštaja; kako bi se taj sistem malih plata mogao i dalje izdržati. Mi u načelu ne protuslovimo stvaranju grafičke škole, ali odlučno ustajemo protiv toga da ta škola bude tvornica za liferovanje novog naraštaja, koji je apsolutno nepotreban kada se znade da mnogi od danas nezaposlenih, a medju njima ima i takvih koji u zadnjih 5 godina nisu dospjeli da odrade ni 2—3 mjeseca, ne mogu da se plasiraju u struci koju su propisno izučili i koja bi morala da im pruža životnu egzistenciju. Škola, ako za to postoji materijalna mogućnost, neka bude tako organizovana kao što je to slučaj u vanjskom svijetu, a na ime da se u istu primaju samo već izučeni stručni radnici u cilju svoga daljnog stručnog usavršavanja, a nikako za izučavanje novog naraštaja.

Što se tiče namjere autora nacrtu Uredbe da se radni uslovi u državnim štamparijama regulišu putem propisa Ministarstva prosvjete, želimo ukazati da je to u suprotnosti sa pozitivnim socijalno-političkim zakonima u našoj zemlji. Zakon o radnjama utvrđuje da se radni uslovi i plate određuju obostrano individualnim i kolektivnim ugovorima. Stoga smo mišljenja da se radni uslovi i plate ne mogu jednostrano regulisati ni za državna poduzeća, jer bi u tome slučaju mogli biti ne samo ispod uslova koje uvjetuju ekonomske prilike, već bi bilo ispod osnovne zakonske zaštite. Sa

primjerom koji smo iznijeli kod mladih radnika dokazujemo da jednostrano uređenje radnih uslova ide ispod općenitosti. I da su isti onda niži od onih koji inače vladaju na tržištu.

Resumirajući naše izlaganje, podvlačimo da će uvodjenjem monopola izradjivanja i skoncentrisanjem svih državnih štampanih stvari na jednom ili najviše na dva mjesta, odnosno u dvije državne štamparije, a uporedo isključenjem svih privatnih grafičkih poduzeća iz mogućnosti da izradjuju te produkte kako to predviđa nacrt Uredbe, veliki broj nezaposlenih grafičkih radnika biti još znatno povećan, a bez ikakvog izgleda da će se ikada moći vratiti u proizvodnju. Sigurno da će se tim načinom broj nezaposlenih od sadanjih 32% povećati na 50%, jer će uvodjenjem mehanizacije kao i putem monopolizacije te koncentracijom mnoga privatna grafička poduzeća doći u veliku krizu, a biti će i takovih koja će morati likvidirati, budući od privatnih poslova nisu u mogućnosti da održe svoje poduzeće.

Iz svih tih razloga smatramo da je bezuslovno nužno odbaciti svako monopolisanje i etatizaciju štamparskih izradjevina i djelokrug državnih štamparija ograničiti na poslove koji po svojoj prirodi moraju ostati pod strogom kontrolom državnih nadležstava. Uporedo želimo da odgovorimo na jedno pitanje koje će se u vezi sa tim postaviti, a to je, šta da bude sa tom velikom zgradom koja se sada zida, a namjenjena je državnoj štampariji. Mi smo već podvukli da imademo mnoga državna grafička poduzeća. Nekoja su suvišna, o tome nema dvojbe, dok nekoja treba da ostanu, što lojalno priznajemo. Po našem uvjerenju dostatno je ako će postojati Državna štamparija u Beogradu i u Sarajevu, Državna markarnica, Vojna štamparija zajedno sa Vojno-geografskim institutom, Štamparija drž. železnica u Subotici i Zavod za izradu novčanica. Vojna štamparija mogla bi da se smjesti u veliku novu zgradu državne štamparije kao samostalno poduzeće. Sve ostale štamparije treba ukiniti odnosno spojiti sa ovima koje bi po našem uvjerenju trebale ostati. Jer čemu da imade svaka oblasna direkcija svoju štampariju, čemu treba da Poštanska štedionica imade gotovo u svim sjedištima pokrajina svoju štampariju, čemu svako ono nadležstvo, komanda pa i neki vojni okruzi da imaju svoju štampariju ili litografiju? Najzad čemu treba da postoje kaznioničke štamparije i knjigoveznice? U tome je suština problema i mi grafički radnici moramo tim povodom — i ako možda sva ova pitanja nemaju kauzalne veze sa pitanjem koje pretresamo, — da podvučemo sve ono što je

inače u uskoj vezi sa prosperitetom struke i pitanjem egzistencije odnosno nezaposlenošću, koju moramo svim silama suzbijati.

Kraljevska vlada je već u više slučajeva javno naglašavala da je njezina intencija podizanje ekonomskog prosperiteta svih slojeva naroda. Mi smo slobodni pozvati se na te izjave i nadamo se da će Kraljevska vlada ostati dosledna tim svojim izjavama i neće dopustiti da jedna veoma korisna privredna grana kao što je grafička — koja je i tako izložena najtežim neprilikama, jer svaka ekonomska ili politička promjena moćno utiče na prosperitet te privrede, mnogo jače nego na bilo koju drugu granu privrede — bude dovedena još u teži položaj, da ne kažemo u beznadno stanje.

Ako usljed općih prilika nije moguće da se pruža jača zaštita grafičkoj privredi, ako političke prilike ne dopuštaju još ukidanje svih stega po današnjem zakonu o štampi, onda pak s pravom kao građani ove zemlje koji dok radimo vršimo točno svoju dužnost spram države — tražimo, da se stanje još više ne pogoršava. A iz naprijed izloženog jasno proizlazi da bi se stanje uvodjenjem monopolizacije, etatiziranjem i koncentrisanjem štamparskih produkata, znatno pogoršalo. Kod ove prilike neka nam bude dopušteno da se pozovemo i na izjavu gospodina Ministra prosvjete, koju je dao pred velikom delegacijom svih zainteresiranih dne 7. o. mj., da će se kod konačne izrade Uredbe voditi računa o interesima grafičkog radništva i da se neće ugroziti egzistencija grafičkog radništva. Sa punim pouzdanjem ulazimo u diskusiju postavljenog problema, verujući da će gospodin Ministar i Kraljevska vlada svim ovdje iznesenim argumentima i dokazima pokloniti svu svoju pažnju i otkloniti sve ono što bi moglo ugroziti egzistenciju grafičkog radništva, a samim tim i egzistenciju privatnih grafičkih poduzeća.

U prilogu naše tvrdnje da imademo veliki broj državnih grafičkih poduzeća, — ono što je ranije g. Ministar tražio — iznosimo sledeće:

- Beograd:*
1. Državna štamparija,
 2. Vojno-geografski institut, štamparija i litografija,
 3. Vojna štamparija i knjigoveznica,
 4. Državna markarnica,
 5. Ratna mornarica (Zemun), štamparija i knjigoveznica,
 6. Vojna akademija, štamparija i knjigoveznica,
 7. Komanda vazduhoplovstva (Zemun), štamparija,
 8. Zavod za izradu novčanica,

9. Poštanska štedionica, štamparija i knjigoveznica,
10. Glavna direkcija drž. železnica, litografija,
11. Oblasna direkcija drž. železnica, izrada karata,
12. Dom maloletnika, štamparija i knjigoveznica,
13. Centralni higijenski zavod, štamparija,
14. Tehnički fakultet, štamparija i litografija,
15. Drž. odelenje katastra, litografija,
16. Intendantska štamparija i litografija,
17. Ministarstvo gradjevina, štamparija, knjigoveznica i heliografija,
18. Ministarstvo saobraćaja, izrada karata,
19. Srednja tehnička škola, litografija,
20. Drž. hipotekarna banka.

Kragujevac: 21. Vojno-tehnički zavod, štamparija, knjigoveznica.

Sremska

Mitrovica: 22. Kazneni zavod, knjigoveznica.

Ljubljana:

23. Poštanska tiskara,
24. Železniška direkcija, izrada karata,
25. Čekovni ured, štamparija.

Maribor:

26. Podoficirska škola, litografija,
27. Muška kaznionica, knjigoveznica.

Novi Sad:

28. Banovinska štamparija.

Subotica:

29. Direkcija drž. železnica, štamparija i knjigoveznica.

Sarajevo:

30. Državna štamparija,
30. Direkcija drž. železnica, štamparija i litografija,
32. Vojno tehnički zavod, štamparija i litografija,
33. II. armijska oblast, štamparija i knjigoveznica,
34. Zemaljski muzej, kućna štamparija,
35. Okružni sud, uvez knjiga po kaznilnicama,
36. Fabrika duvana, štamparija,
37. Banska uprava, kućna štamparija, litog. i knjigov.
38. Poštanska štedionica.

Zenica:

39. Kaznionica, štamparija i knjigoveznica.

Cetinje:

40. Banovinska (ranije državna) štamparija.

Zagreb:

41. Tiskara vojnog okruga,
42. Knjigoveznica drž. železnica,
43. Tiskara čekovnog ureda,
44. Higijenski zavod, štamparija.

Lepoglava:

45. Kaznionička knjigoveznica,

Glina:

46. Drž. uzgajalište.

Stara

Gradiška: 47. Kaznionička štamparija i knjigoveznica.

Skoplje: 48. Banovinska štamparija,
49. Poštanska štedionica.

U svemu dakle 49 raznih državnih, banovinskih i kaznioničkih poduzeća nasuprot 39 koliko ih je bilo krajem 1930 godine. U pogledu banovinskih preduzeća treba da se također nadje jedno pravedno riješenje. Ma da ih imade za sada svega tri u zemlji i to: u Novom Sadu, Cetinju i Skoplju, pored toga postoji u Ljubljani jedna štamparija koja se djelimično mora tretirati kao banovinska. Ta poduzeća međutim posluju po uzoru privatnih poduzeća i prema tome njihov položaj za sada je različit od državnih, ali ako će se jednog dana i na ove protegnuti isti propisi koji važe i za državne, onda će doći u dominantniji položaj nad privatnim poduzećima. Zato želimo upozoriti na taj problem, da ne bude kasno. U Banovinskoj štampariji u Novom Sadu i Skoplju radni uslovi su regulisani kolektivnim ugovorom koji važi za privatna poduzeća, dok u cetinjskoj to nije slučaj. Štamparija banske uprave u Sarajevu je tzv. kućno poduzeće, ali ipak preuzima i privatne poslove i stoga je njen rad štetan po interese grafičke privrede.

Kako je već naprijed rečeno, mnoga od ovdje nabrojanih poduzeća nezaposluju stručno kvalifikovano radništvo, a u nekim je položaj zaposlenog radništva regulisan posebnim propisima, uslovi plata su daleko ispod normalnih, a u kaznionicama — prirodno — kaznenici nemaju plate, već samo malu nagradu koja se pohranjuje i uručuje prilikom odlaska iz kaznionice. Samim tim sva ova poduzeća vrše dvostruku konkurenciju, s jedne strane poslodavcima a s druge strane radnicima.

Ozdravljenje grafičke privrede ne može se međutim očekivati ako će ovo stanje i dalje ostati. Naše je uverenje da država ne smije da bude konkurent svojim građanima i da im oteža ne samo život već snažnije poreskih i inih državnih dažbina. Stoga na završetku ovog našeg prikaza stvarnog stanja upućujemo apel na gospodina Ministra prosvjete, a preko njega na cijelu Kraljevsku vladu, da svim ovdje iznesenim pitanjima posveti svoju punu pažnju i da poradi na tome, da obećanje koje je dato u pravcu zaštite interesa grafičkog radništva ne bude samo lijepi san već i stvarnost.

Molimo da ovo naše izlaganje ne doživi istu sudbinu koju je doživio materijal ankete godine 1930 kada je delegaciji sa strane nadležnih gg. Ministara dato obećanje da će se sva pitanja, koja su

tada bila obuhvaćena u rezoluciji, uzeti u obzir i ozbiljno razmatranje, a na čije ispunjenje čekamo još i dan-danas. Razvoj prilika koje smo predvideli na spomenutoj anketi, gotovo se u cijelosti odigrao prema našim predviđanjima i umjesto ozdravljenja grafičke privrede i zaštite interesa grafičkog radništva imamo još teže stanje, te ako se ovako nastavi katastrofa je neminovna.

Pretstavka delegata školskih i kulturno-prosvetnih radnika u Kraljevini Jugoslaviji

Gospodine Ministre!

U dopunu memoranduma grafičkih preduzeća, knjigoveznica, knjižarnica, papirnica, nakladnih zavoda i izdavača u Kraljevini Jugoslaviji od ove godine, čast nam je izneti svoje gledište na monopolizaciju i unifikaciju školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava koja se traži zakonom o udžbenicima od 27. septembra 1929 godine i projektovanom uredbom o izmenama i dopunama ovoga zakona.

Kao glavni razlozi za monopolizaciju navode se:

1. unifikacija nacionalnog vaspitanja i stvaranje jedinstvenog nacionalnog duha može se postići monopolisanim udžbenicima;

2. unifikacijom udžbenika putem konkursa vrši se odabiranje najboljega medju najboljima;

3. sadašnji slobodni udžbenici nisu jednoobrazni i radjeni su po različitim, često suprotnim metodama, što onemogućuje isti nivo nastave;

4. ako djak predje u drugu školu istoga tipa, obično mora mijenjati udžbenik, a obično ga ne mogu upotrebiti ni djaci naredne školske godine, niti mladja braća i sestre;

5. broj udžbenika prenamogilan je i sve se više uvećava, te se oseća njihova hiperprodukcija;

6. udžbenici privatnog slobodnog izdanja većinom su slabo ukoričeni, te se brzo kvare, a to pogadja materijalne interese dječjih roditelja;

7. cene su slobodnim udžbenicima veoma visoke, te se njima bogate pisci i izdavači.

Analizirajmo tačku po tačku ovih navoda.

1.

Netačno je tvrdjenje da se unifikacija nacionalnog duha i vaspitanje školske omladine može postići samo monopolisanim udžbenicima. To se postizava jedino unifikacijom nastave koja se zasniva na okvirnom programu, a ne monopolizacijom školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava. Unifikacija nastave postizava se tačno odredjenim nastavnim planovima, programima i pedagoško metodskim uputstvima. U njima treba da se ogleda pomenuti cilj prosvetne i državne politike. O njegovu sprovođenju treba da vodi brigu Ministarstvo prosvete preko svoga savetodavnog i pomoćnog organa — Glavnog prosvetnog saveta, kao i školska vlast. Zar ovo nije dovoljna garancija za izvođenje planske unifikacije nastave, i pored slobodne utakmice, nego je potrebno monopolisanje školskih udžbenika i pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava, da se ona postigne?

2.

Do stvarno najsavršenijeg udžbenika ne dolazi se monopolisanjem udžbenika, nego baš slobodnom utakmicom i praktičnom primenom u nastavničkom radu. Komisija od 3 člana, ma koliko bila stručna i savesna, ne može biti pouzdana garancija za najbolji izbor. To je sasvim psihološki opravdano. Drukčija je knjiga kada se čita štampana ili u rukopisu, a drukčija je kad se po njoj radi, kao što je drukčiji pozorišni komad kad se čita u sobi, a drukčiji kad se izvodi na sceni. Postoje dve različne psihologije, psihologija pisaca ili ocenjivača i psihologija deteta. Dok pisac ili ocenjivač ceni knjigu prema svom intelektualnom i psihološkom nivou, dotle psihologija školske dece je sasvim drukčija i fluidnija, tako da ju je nemoguće potanko unapred upoznati i fiksirati. Jedino se nastavnik može njoj najviše približavati i prilagoditi; ali ni on to ne može učiniti na prvi pogled i tako lako, nego je mora, analizom dečijeg znanja i iskustva tako reći svakoga časa i svakoga trenutka upoznavati. Zato metoda upravo nije prava nauka, nego naročita umetnička sposobnost. Nastavnik koji ima urođenog psihološkog dara posmatranja pre će se prilagoditi datom nivou dečije psihologije nego nastavnik koji nema toga. Metode se u toku rada jednako menjaju i usavršavaju. Kabinetski, komisijski način ocenjivanja vrednosti školskih udžbenika i učila ne može uvek biti posve tačan i pravedan, iz prostoga razloga što često i sami ocenjivači nisu na istoj visini produblivanja nauke i poznavanja najnovijih

rezultata nauke, pedagogije i metodologije kao pisac školskog udžbenika, pa će i njihov sud u tom slučaju biti površan i netačan. Sem toga, i ograničeno vreme pregleda mase rukopisa kao i eventualne koncesije mišljenjima ostale dvojice ocenjivača gone svakog ocenjivača na ubrzani i površnji rad, što će imati svakako uticaja i na način samog ocenjivača konkursnih rukopisa. Naprotiv, najpouzdanije se ocenjuje prava vrednost jednog udžbenika u praktičnoj primeni, u učionici. Najpozvaniji da dadu sud o njegovoj vrednosti jesu nastavnici. Na taj način vrši se njihovo najpravičnije odabiranje. Udžbenici koji se u primeni pokažu kao najbolji, sami sobom potiskivaće udžbenike slabije vrednosti i najzad će ih, ako se pokažu deci kao teško pristupni i neupotrebljivi, i sasvim istisnuti. Udžbenik koji bude u najvećoj upotrebi dobiće najbolju moralnu i materijalnu nagradu bez ikakvog službenog konkursa. Da se dodje do najboljih udžbenika, monopolizacija dakle nije potrebna. Prema tome, i ovaj razlog pristalica monopolizacije, kao netačan, otpada.

3.

Što se tiče prigovora da današnji udžbenici često pokazuju šarenilo methodske obrade, pa često i protivrečnost, tome je lako doskočiti potrebnom intervencijom Ministarstva prosvete, odnosno Glavnog prosvetnog saveta. Zato ni najmanje ne treba kriviti pisce i izdavače.

4.

Najopravdaniji je prigovor o osetnoj materijalnoj šteti koju djački roditelji, u doba današnje ekonomske krize, crpe od toga što njihova deca, prilikom eventualne promene zavoda, često moraju kupovati nove udžbenike. I što se mladja braća i sestre često ne mogu koristiti starim udžbenicima. Ovo je, izgleda, jedan od najvažnijih razloga nadležnih krugova da se zavede monopolizacija. Medjutim, velikih i stvarnih razmimoilaženja medju udžbenicima za isti predmet i isti razred, u većini slučajeva, nema, jer su svi sadašnji udžbenici radjeni po istim nastavnim planovima i programima. Jedina razlika može biti u obimu i metodi obrade. Za srednje i gradjanske škole izradjena su pedagoško-metodska uputstva, te će sadašnji udžbenici koji su radjeni po njima i u tom pogledu biti dosta poštediti ovog prigovora. Kad se izrade pedagoško-metodska uputstva i za osnovne škole ovaj će prigovor još većma izgubiti od svog značaja. Po projektovanoj Uredbi o izmenama i dopunama u zakonu o udžbenicima od 1929 godine predviđaju se za srednje,

gradjanske i učiteljske škole za svaki predmet i razred po jedan udžbenik državnog i po dva privatnog izdanja, a za narodne škole može biti za isti predmet i razred više udžbenika državnog izdanja i pored svakog udžbenika državnog izdanja još po dva udžbenika privatnog izdanja. Ovim projektom država sama demantuje svoj princip šticećenja materijalnih interesa djačkih roditelja; jer ako neki djak srednje, gradjanske ili učiteljske škole, budi iz kakvih razloga, promeni zavod, pa je u tom zavodu za isti predmet i razred usvojen od nastavnickog veća neki drugi od odobrenih konkursnih udžbenika, a ne onaj kojim se pre toga služio, on mora u novom zavodu kupiti nov udžbenik. U narodnim školama stvar u ovom pogledu stoji još gore, jer u njima je dopuštena mogućnost više udžbenika državnog i privatnog izdanja za isti predmet i razred, a to ide još na veću štetu materijalnih interesa djačkih roditelja. Ako se pak hoće da onemogući svaki prigovor u ovom pogledu, može se ovome lako doskočiti izradom detaljnog nastavnog programa po stvarnim časovima rada. Ovo načelno, izgleda, traži sam zakon o udžbenicima; jer se, prilikom odredjivanja konkursa, odredjuje i »obim udžbenika, pomoćne knjige ili nastavnog sredstva prema gradivu koje odgovara broju časova po utvrdjenom planu« (čl. 3, tač. I). Ova odredba ostala je netaknuta i u novom projektu Uredbe o izmenama i dopunama u zakonu o udžbenicima od 1929 godine. Prema tome, i ovaj prigovor pristalica monopolizacije udžbenika otpada.

5.

Više se na tobožnju hiperprodukciju udžbenika, medjutim u obrazloženju rezolucije štamparskih i knjižarskih preduzeća, izdavača-knjižara i drugih zainteresovanih privrednih organizacija, donesene na konferencijama od 19 i 28 februara 1935 godine statističkim ciframa je do očevidnosti utvrdjeno da o kakvom bauku hiperprodukcije školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava — u srazmeri prema broju stanovništva i broju slobodnih ekvivalentnih udžbenika u susednim i drugim kulturnim zemljama — ne može biti ni govora. Šta više, može se pre govoriti o oskudnosti i siromaštvu, o nedovoljnom razvoju izdavačke delatnosti u opšte. U Berlinu postoji na 150 bukvara od različitih pisaca, a u Francuskoj postoji 6000—7000 različitih udžbenika, pa se niko u ovim visoko kulturnim zemljama ne žali na hiperprodukciju školskih udžbenika, niti se pomišlja na njihovu monopolizaciju. Pravičnijom reformom načina ocenjivanja rukopisa ovaj bi se broj

školskih udžbenika znatno smanjio. Prema tome, i ovaj prigovor slobodnoj utakmici od strane pristalica monopolizacije otpada.

6.

Što se tiče prigovora o slabim koricama, slabom povezu i visokoj ceni slobodnih školskih udžbenika i učila, to spada u nadležnost Ministarstva prosvete odnosno Glavnog prosvetnog saveta, koji imaju pravo stavljati zahteve i u ovom pogledu. Medjutim, dosadašnje iskustvo s monopolisanim štamparskim proizvodima (tiskanicama, sveskama, pisankama, crtankama i dr.), govori sasvim drukčije, tj. da su monopolisani proizvodi i skuplji i slabije tehnički opremljeni. U pomenutoj rezoluciji zainteresovanih privrednih organizacija od 1935 godine o monopolisanim školskim sveskama veli se: »Dosadanji monopol na školske sveske pokazao se u praksi štetan. Monopolisane sveske, naime, ne samo da imaju slabiji papir i da su slabije opremljene, već su takodjer inače slabije izradjene, a neke čak, ne odgovaraju zahtevima savremene metodike. Pored toga su još i za 25—50% skuplje od boljih svezaka privatnih izdanja. Kako ove sveske treba i unapred plaćati, to je time i njihova nabavka otežana«. Zar ovo iskustvo ne ukazuje na bojazan da će tako biti sa monopolisanim školskim udžbenicima, pomoćnim knjigama i nastavnim sredstvima?! Ako bi bilo tako, a to će biti nesumnjivo, zar ovo ne bi teško pogadjalo i inače materijalno iscrpene djačke roditelje oko školovanja svoje dece, da o šteti po pravilan tok nastave i o unazadjenju djačkog uspeha i ne govorimo! Prema tome, i ovaj poslednji prigovor pristalica monopolizacije protiv slobodne utakmice otpada.

*

Sad da predjemo na još neke značajnije razloge u prilog slobodne utakmice u pisanju, izdavanju i prodaji školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava:

1. Slobodna utakmica medju piscima i izdavačima daje maha njihovu staranju da dadu što bolji udžbenik i po sadržini i po načinu obrade nastavnog programa i po tehničkoj opremi, a i sa što jeftinijom cenom, često s vrlo skromnom zaradom, a nekad i na svoju štetu, koju pokrivaju viškom zarade od drugih udžbenika. Medjutim monopolisani i unificirani državni udžbenici lišeni su svake konkurencije i zaštićeni od mnogih fiskalnih tereta, pa su ipak većinom i skuplji i tehnički slabije opremljeni. Sam birokrat-

ski sistem državne administracije u mnogome otežava brzinu, eks-peditivnost i pravovremenost, a onemogućuje besplatno angažovanje osoblja i van kancelarijskog vremena. Medjutim, privatna inicijativa radi za vreme sezone punom parom, danju i noću, bez obzira na vreme. »Birokratizam monopolizacije ni tehnički ni organizaciono neće moći da nadoknadi gipkost privatne inicijative, koja se u času prilagodjava u svim prilikama potrebama potrošača.« Svi ogromni režijski izdaci oko izdavanja monopolisanih udžbenika moraju se zato pokriti podizanjem cene i slabijom tehničkom opremom, što nikako ne ide u prilog djačkih roditelja, pa interesa same nastave.

2. Što se tiče sadržajne vrednosti monopolisanih školskih udžbenika, oni moraju izostajati iza slobodnih udžbenika, jer nauka, umetnost i nastavne metode, iz dana u dan napred, evoluiraju. Svakoga dana, možda svakoga časa, javljaju se novi pronalasci i nove metode, a nauka mora ići za vremenom. O svemu tome moraju voditi računa pisci školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava. Ono što je juče bilo opravdano, danas — na osnovu novih istraživanja — može biti netačno i sumnjive vrednosti. Zato pisci moraju u stopu pratiti razvoj literature svoje struke, kao i razvoj savremene pedagogije i metodologije, te su njihovi udžbenici savremeni, na dostojnoj visini nauke. Zaustaviti ovaj napredak i ovo sadržajno usavršavanje udžbenika za izvestan broj godina (po zakonu o udžbenicima za 4, odnosno 5 godina; a po projektu Uredbe o njegovim izmenama i dopunama za 6, odnosno 7 godina) bila bi suha šteta i za nauku i za nastavu, a naša bi država u tom pogledu bila bačena unazad za nekoliko godina iza svih naših susednih i drugih kulturnih naroda. Šta više, takvi monopolisani udžbenici bili bi često i pedagoški neopravdani; jer se može desiti da neki daroviti načitaniji djaci budu upoznati s novim, savremenim gledištima, koja se kose s gledištima u udžbeniku. Pa i sami nastavnici bili bi nekad dovedeni u nezgodan položaj s takvim udžbenicima. Mislimo da ovo nije nikako u intencijama Kraljevske vlade i države, jer država mora težiti za napretkom, a ne za nazatkom u kulturnom, prosvetnom i nacionalnom pogledu.

3. Slobodna utakmica omogućuje izdavačima i knjižarsko-izdavačkim preduzećima, da pored školskih udžbenika izdaju i mnoga naučna, beletristična i umetnička dela, jer eventualni rizik i štetu na njihovu izdavanju nadoknadjuju viškom od zarade na školskim udžbenicima, pomoćnim knjigama i nastavnim sredstvima.

Zavodjenjem monopolizacije školskih udžbenika i učila skoro se sasvim onemogućuje ovaj plemeniti posao knjižara izdavača. U doba današnje intelektualne i književne krize sprečavanje i onemogućavanje razvoja naše i inače skromne naučne, beletristične i umetničke literature bila bi velika i sudbonosna kulturna, prosvetna i nacionalna šteta; jer su knjižarska, izdavačka i štamparska preduzeća odvajkada bila najizdašnije mecene naše književnosti i kulturno nacionalnih pokreta. Dok se, u kulturnoj međunarodnoj utakmici, svi naši susedi i ostali kulturni narodi sve većma utrkuju u potpomaganju i bogaćenju nacionalne i svetske književnosti, jer kod njih vlada slobodna utakmica, kod nas bi se monopolizacijom kočio i skoro sasvim zaustavio razvoj naše naučne, beletristične i umetničke literature. Duhovna hrana, tako potrebna našem narodu i našoj omladini, bila bi skoro sasvim zanemarena, krivicom monopolizacije. To svakako nije u interesu državnom i narodnom.

4. Slobodna utakmica u pisanju, izdavanju, štampi i prodaji školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava, daje posla i zarade ne samo piscima i izdavačima, nego i mnogobrojnim granama nacionalne privredne radinosti (grafičkim privrednim preduzećima, knjižarskim preduzećima, izdavačima, knjižarima, knjigo-veznicama, cinkografima, crtačima, slovoslagačima, papirnicima i dr.). Ona im pruža i obezbeđuje potrebni životni standard, kao i egzistenciju hiljadama njihovih porodica i nameštenika. Ona im omogućuje i humanu brigu o sopstvenom socijalnom i materijalnom osiguranju u slučaju bolesti, nesposobnosti i smrti. Time se u mnogome olakšava državni budžet i smanjuje nezaposlenost, a nacionalna privreda i država imaju od toga neocenjive koristi. Monopolizacijom sve napred imenovane privredne grane, radnici, nameštenici i njihove porodice, bile bi skoro potpuno materijalno upropašćene i bačene u bedu i nezadovoljstvo. A zar je dužnost države da stvara bedu, očaj i nezadovoljstvo?! Svakako ne.

5. Mi u svemu priznajemo pravo g. Ministra prosvete da budno prati pravilan tok vaspitanja naše školske omladine i da vrši dužnu kontrolu nad njima, ali to se postiže modernom reformom nastavnih planova i programa, kojom će biti zaštićeni i najviši državni i nacionalni interesi, i modernim pedagoško-metodskim uputstvima, a nikako monopolizacijom školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava. Pa i samim sadašnjim zakonom o udžbenicima u § 4, koji je u projektovanoj Uredbi o njegovim izmenama i dopunama ostao neizmenjen, traži se da Ministarstvo, pre objave prvog

konkursa, propiše »tačan i ujednačen nastavni plan i program u koliko to do sad ne postoji, za sve škole, razrede i predmete«, pa se traži i da se, po mogućstvu, propiše »za vse grane nauka, u obimu njihovog izučavanja u narodnim i srednjim školama, i *ujednačena terminologija*, koja će važiti za celu Kraljevinu«. Samim zakonom se, dakle, priznaje da današnji nastavni planovi i programi u narodnim i srednjim školama nisu definitivni i tačni i da ih treba menjati. Protiv sadašnjih nastavnih planova i programa pisano je mnogo u javnosti i dokazivana njihova nesavremenost, nepotpunost i netačnost, a protiv njih su se odlučno izjasnile i staleške nastavničke organizacije, pa i sam Glavni prosvetni savet, i tražena je njihova korenita revizija. Ta revizija treba da se izvrši u saradnji sa Jugoslovenskim profesorskim i učiteljskim udruženjem, svima njihovim sekcijama i pododborima, kao i po saslušanju Glavnog prosvetnog saveta, a nije na odmet ni javna anketa. Ova je revizija neophodno potrebna ne samo sa gledišta čisto pedagoškog i školskog nego u interesu državnog; jer sadašnjim državnim planovima i programima nacionalizacija nastave, s obzirom na stvaranje jedinstvenog duha koji neće ići na štetu domorodskih interesa, nije dovoljno zagarantovana. Zato se u pretstavci slovenačkih kulturnih, privrednih (gospodarskih) i prosvetnih organizacija i opština protiv nameravane monopolizacije 1935 s pravom veli: »Sadašnji unificirani nastavni planovi didaktično i metodično su dosta pogrešni, jer ne vode računa o slovenačkim jezikovnim i kulturnim vrednotama i tradicijama«.

Razume se samo po sebi da je neophodno potrebno pre konkursa izvršiti ujednačenje terminologije za sve nastavne predmete s nastavnim jezikom srpskohrvatskim i slovenačkim, koji je posao otpočet, ali još nije završen. Neoprostivi bi greh bio izvršiti monopolizaciju školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava pre ujednačenja terminologije, što bi opet štetilo materijalne interese države i djačkih roditelja.

Sem toga, nastavni planovi i programi moraju se menjati i zbog § 44 zakona o narodnim školama koji traži sprovođenje načela zavičajnosti i koncentracije nastavnog gradiva, o čemu sadašnji zakon o udžbenicima ne vodi računa.

Prema svemu izloženome, primena zakona o udžbenicima na osnovu današnjih nastavnih planova i programa u opšte je neizvodljiva.

6. Savremena metodika nastave u narodnim školama postavlja zavičajnost (domorodnost) kao glavno pedagoško načelo kod izrade udžbenika za ove škole. Školska se deca najpre upoznaju s onim što im je najrodnije i najbliže, pa se posle postupno širi krug znanja i poznavanjem drugih nacionalnih krajeva i tuđih zemalja. Zato u nekim naprednim kulturnim zemljama postoje naročiti školski udžbenici izradjeni za pojedine krajeve. Obrazovanost ne znači oskudnost i siromaštvo (a to znači unifikacija putem monopolizacije) nego što veće obilje u školskim udžbenicima, pomoćnim knjigama i nastavnim sredstvima, jer ono omogućuje nastavniku koordinaciju svih mogućnosti, kako bi proizveo u školi onaj duh koji se nastavnim planovima i programima traži. Zato savremena vaspitna nauka zahteva ne jednogodišnju čitanku, nego više njih s literarnom, istorijskom, zemljopisnom, zabavnom i poučnom sadržinom; tim pre što je čitanka kod većine našeg stanovništva jedina kućevna lektira, pa je potrebno da je ona mnogobrojnija i raznovrsnija. A šta se hoće monopolizacijom školskih udžbenika novom projektovanom Uredbom? Hoće se opet jedna godišnja čitanka, jer od tri ili više čitanaka državnog ili privatnog izdanja mora se upotrebiti samo jedna.

7. Iskustvo s konkursom od 1935 godine pokazalo je neuspeh za srednje škole, jer je učešće pisaca za ove škole bilo vrlo slabo. Veliki broj odličnih stručnjaka i školskih radnika nisu učestvovali u konkursu. Tome se ne treba čuditi. Pisci, za srazmerno vrlo skroman honorar, bez ikakvog učešća u dobiti od izdavanja novih izdanja (ako uopšte budu nagradjeni) nisu hteli da se izlažu riziku da njihov ugled bude kompromitovan eventualnim odbijanjem njihovih rukopisa i ako su oni dobri, jer je sistem konkursnog komisij-skog ocenjivanja takav, da se i dobri rukopisi odbacuju, pošto se mora nagraditi vrlo ograničen broj dobrih rukopisa (konkursom od 1935 god. samo tri, od kojih bi se štampao samo jedan) međjutim, u ovaj posao ulaže se maksimum truda, gubi se dragoceno vreme i ulaže pozamašna suma novca. I što se češće čine eksperimenti s monopolizacijom školskih udžbenika ovo učešće, prirodno biće sve slabije tim pre, što su pisci koji su učestvovali na konkursu 1935 godine dočekali neočekivanu sudbinu da naprosto *svi* budu odbijeni, bez pregleda njihovih rukopisa, i bili su pozvani da uzmu natrag svoje rukopise sa obaveznom izjavom da neće od države tražiti nikakve materijalne oštete. Prema tome, budući eventualni konkursi pretrpeli bi zbog ovoga nesumnjiv neuspeh; u toliko pre što su

projektovanom uredbom predviđane unapred velike materijalne obaveze (plaćanje honorara članovima komisije, slike, geografske karte i dr. »moraju biti priloženi rukopisu u onom obliku kakav će biti u udžbeniku«). I što je rok izrade rukopisa smanjen od jedne godine na 6 meseci.

8. Odredba u projektovanoj Uredbi o izmenama i dopunama Zakona o udžbenicima u čl. 21. posve je nepravična i neizvodljiva. Tako njome se predviđa izbor udžbenika za narodne škole od strane sreskih učiteljskih veća za ceo srez, i to samo po jednom za ceo period od 6 odnosno 7 godina. Šta će biti s ostalim odobrenim i štampanim konkursnim udžbenicima, kojih može biti više? Oni se naprosto svi odbacuju. Može se primetiti da će neki od njih biti izabran u drugim srezovima. To je veoma problematično. Iskustvo s konkursnim čitankama i bukvarima od 1925 godine to najbolje dokazuje. Od jedne čitanke državnog i dve čitanke privatnog izdanja za svaki razred došlo se do potpune slobodne privatne utakmice, pa su čitanke privatnog izdanja najzad skoro sasvim istisnute izborom čitanke državnog izdanja nastojavanjima Državne štamparije, i ako po vrednosti izostaju od mnogih čitanaka privatnog izdanja. Ovo se isto može dogoditi i sa eventualnim konkursnim novim čitankama i drugim udžbenicima privatnog izdanja. Šta više može se izuzetno dogoditi da neko sresko učiteljsko veće izabere za ceo period od 6 godina za jedan predmet i razred udžbenik privatnog izdanja, a državni i ostali privatni udžbenici bili bi odbacani! Može li se naći i jedan izdavač, koji bi smeo štampati odobreni udžbenik privatnog izdanja rizikujući da se on ne upotrebi u velikom broju srezova? Mislimo da neće biti ni jednog; pa i država isto tako nema računa da se izlaže riziku da joj eventualno veliki broj štampanih udžbenika ostane na lageru neprodat za 6 odnosno 7 godina.

9. Država želi ne samo monopolizaciju školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava nego još i nacrt uredbe o državnim štamparijama. Ide se za tim da, u svojim krajnim konsekvencama, zavede i potpunu monopolizaciju izdavanja, štampanja i prodaje svih štamparskih proizvoda za državu, državna i samoupravna nadležstva i ustanove (tiskanica, svezaka, crtanaka, pisana-ka, zakona, uredaba, pravilnika, formulara i t. d.). Sadašnja situacija u pogledu zaposlenosti inače nije ni malo ružičasta. Primenom projektovane uredbe ovo bi se stanje znatno pogoršalo i stvorilo bi očajnu situaciju, nezapamćenu u susednim i ostalim kulturnim zem-

ljama; jer bi se ceo štamparski posao sveo na štampanje povremenih i slabo plaćenih sitnih stvari privatne prirode, a posao oko štampanja naučnih, beletrističnih i umetničkih dela, kao i štampanje školskih knjiga i učila, potpuno bi zamro. Posledica toga bi bila nesumnjivo likvidiranje najvećeg broja privatnih štamparija i štamparskih preduzeća u Jugoslaviji i oduzimanje hleba hiljadama radnika, nameštenika i njihovih porodica. Time bi se znatno umanjio i finansijski efekat od mnogobrojnih fiskalnih prihoda koje daje ova važna grana privatne radinosti. Ovaj bi efekat, u odnosu prema stvarnom gubitku, bio u velikom deficitu, a to bi bila osetna šteta za državni budžet i nacionalnu privredu u opšte.

*

Na osnovu svega dosadašnjeg izlaganja mišljenja smo:

1. da su monopolizacija i unifikacija školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava i monopolizacija svih štamparskih proizvoda za državne i samoupravne potrebe nepotrebne i štetne;

2. da treba zadržati slobodnu utakmicu u pisanju, izdavanju, štampanju i prodaji školskih udžbenika, pomoćnih knjiga i nastavnih sredstava i svih štamparskih proizvoda u opšte, pod nadzorom Ministarstva prosvete;

3. da se što pre izvrši korenita reforma današnjih nastavnih planova i programa u savremenom pedagoškom i nacionalnom duhu, s obzirom i na zavičajne potrebe u saradnji sa lokalnim prosvetnim faktorima;

4. da se izrade moderna pedagoško-metodska uputstva za sve tipove škola, sve predmete i razrede, kao i terminologija, srpsko-hrvatska i slovenačka za sve nastavne predmete, u saradnji sa staleškim stručnim organizacijama;

5. da se današnji Zakon o udžbenicima (odnosno sadašnja projektovana Uredba o njegovim izmenama i dopunama) i nacrt Uredbe o državnim štamparijama izmene u smislu odbacivanja vsake vrste monopolizacije i unifikacije.

25 februara 1938 godine.

Ime. br.
39899